

ՏՊԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀՐԱԽԻՐԱԿՆԵՐՈՒ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Իրրե տպաւորութիւնն և իրրե խորհրդածութեան նիւթ միանգամայն, շահեկանութենէ զուրկ չի կրնար նկատուիլ քրտանօրեայ (նոյ. 5-25) ժամանցը, զոր նորընտիր Ս. Պատրիարքը երուսաղէմ առաջնորդող պատուիրակութիւնը ունեցաւ եզրիպտոսի Հայութեան մէջ:

Այս մարմինը, որ կը բաղկանար Կ. Պոլսոյ երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Սըմբատ Սրբազանէ, Ժառանգաւորաց Վրժ. Ի Տեսուչ Կիւրեղ և ուսուցիչ Նորայր վարդապետներէ, ամէնէն առաջ և ամէնէն աւելի ազդուած է այն խանդավառ ոգեւորութենէն, զոր Հայ Ժողովուրդը Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ և այս երկու քաղաքներու միջև ու երուսաղէմէն Գահիրէ ճամբու վրայ եղած քաղաքներու մէջ ցոյց տուած է կրօնքի զաղափարին և Հայ Եկեղեցւոյ զգացումին հանդէպ:

Երուսաղէմի պատրիարքական ընտրութիւնը, և նորընտիր պատրիարքին իր պաշտօնավայրը առաջնորդուելու արարողութիւնը, իրրե եղելութիւն, առիթներ եղած են պարզապէս ժողովուրդին հոգւոյն խորթ թաքնուած բայց չչիջած խորհրդաւոր զօրութեան մը, կրօնքին սէրը, երեան բերելու համար սքանչելի գեղեցկութեամբ, ու Տրուսաղիմ, Առաքելական Արք, Պատրիարք, Միաբանութիւն, այս բառերը կամ անունները կայծեր միայն եղած են բացօդին հանելու՝ բոցավառելու համար լոկ հզօր և մաքուր այն հուրը կամ հրայրքը, զոր աւանդականացած բարքեր կամ ազգայնացած բնազդներ դրած և խորունկացուցած են այլ ևս այս ժողովուրդին սրբտիւն մէջ:

Այս ոգեւորութիւնը իր իրական պատկերացումին մէջ ցոյց տալու համար աւելորդ չնկատուի թիւրեւ քանի մը մանրամասնութիւններ դնել հոս:

Պատուիրակութիւնը ամէն կողմ ու ամէնուն կողմէ առաքելայ եղած է ջերմօրէն յարգալից շահագրգռութեան: Երուսաղէմի ազգային և պատմական սրբութեանց և

հնութեանց, իրաւունքներու և առանձնաշնորհութեանց մտածումն ու խօսքը այժմէական հարց դարձած են օրերով, ու նուիրական քաղաքին մէջ միջազգային մեծութեանց գիրքին վրայ Հայութեան վայելած վարկն ու յարգը ճշմարիտ սիրտանքի մը կազդոյրը տուած են սիրտերուն:

Այլ աւելի կենդանի եղած է կարծես հոգեւոյն Պատրիարքին օրով Ս. Յակոբեանց հովանիին տակ սկսուած եկեղեցական դաստիարակութեան նոր ձեռնարկին վերաբերմամբ ամէնուն հետաքրքրութիւնը. «Քանի՞ են Գուրեանի և Բարդէնի աշակերտները», «Անոնց հետեող ուրիշներ կ'են տակաւին», «Յարդ քանի՞ վարդապետ զրկուած է Եւրոպա, բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար», «Ախա՞մ են նորերը քարոզել», «Իրա՞ւ է թէ հինի և նորի խնդիրներ դոյութեան գետին չեն գտած վանքին մէջ», պատուիրակները չեն կրցած առանց յուզումի գիտել ժողովուրդին երկիւղած նախանձաւորութիւնը այս և այս կարգի խնդիրներու մասին: Ու «Վանքի պարտք»ին հոգը, որ մղձաւանջի մը պէս ծանրացած կը թուի ամէնուն մտքին և զգացումներուն վրայ, բացարձակապէս կը յայտնէ որդիական խանդաղատանքը զոր ամէն Հայ կը տածէ Հայ երուսաղէմի հանդէպ:

Ուշագրաւ երեոյթ մը, որ չափով մը կը յատկանշէ Երուսաղէմի զաղափարին զօրծած տպաւորութիւնը սիրտերու վրայ, այն գիտումն է զոր Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ մէջ Ազգ. Վարժարաններու աշակերտներէն իրր տասնեակ մը տղաքները բաժն են Ս. Յակոբեանց Ժառանգաւոր սան արձանագրուելու համար: Եկեղեցական կրթութեան կամ կրթուած եկեղեցականութեան սկզբունքին համար բոլորովին անբեր դաշտ մը պէտք չէ նկատուի մեր ժողովուրդին հոգեւոր կեանքը. որո՞ւ շատ ցանուած է հոն արգարե, բայց գիտակից և մաքուր ձեռքեր պիտի կրնան փրկել հունձքը, եթէ կարենան հսկել և գործել սիրով և խմաստութեամբ:

Վաղնջական հնութեանց և թանգարանական դասաւորութեան երկիրն է եզրիպտոս. բայց պատուիրակութեան անդամները զրեթէ չեն կրցած, քանօրեայ այդ ժամանակամիջոցին, զբաղիլ պատմական կամ գիտական հետաքրքրաշարժութիւններով:

նոյն իսկ, զբաւուած ըլլալով իրենց պաշտօնին վերաբերեալ պարտականութիւններով և պատշաճութիւններով:

Ընդունելութիւններ, տրուած կամ ընդունուած այցեր, եկեղեցական և դպրոցական հանդէսներ, պատուասիրական խմբումներ, աստեք եղած են իրենց ժամանցը շարժման մէջ գնող կամ լեցնող իրողութիւնները, որոնց իւրաքանչիւրէն ամէնքն ալ ունին գեղեցիկ յիշատակներ միայն:

Եկեղեցական հանդէսներուն ամէնէն տպաւորիչներէն մին եղած է առաջինը, այն՝ որ տեղի ունեցած է Գահիրէի Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյն մէջ, երբ, պատարագի միջոցին, «Լուսաւորեալ» Երուսաղէմ շարականէն և սրտաթունդ անկեղծութեամբ տողորուն իր ուղերձէն վերջ, որու մէջ Երուսաղէմի Միաբանութեան իր ընտրած պետին հանդէպ զգացած սիրոյ անկեղծութիւնը կ'աղաղակէր, Սմբատ Սրբազան Եկեղեցւոյ Առաջնորդին ներկայացուցած է Երուսաղէմի Պատրիարքութեան նշանակ լանջախաչն ու պանակէն, ժողովուրդին երկուցած լուսութեանը մէջ: Խորհուրդի մը ամբողջ պատկառանքն ու սրբութիւնը պատկերացած է այդ տեսարանին մէջ, երբ երկու եպիսկոպոսներէն մին կը խօսէր սրտազին ու միւսը կը լսէր գլխիկոր, յետոյ լըռիկ խոնարհեցնելու համար իր պարանոցը մատուցուած լուծին առջև:

Կրօնական միւս սրտադրաւ պաշտամունքներն եղած են անտարակոյս հրաժեշտի զոյգ պատարագները, զորս Եկեղեցւոյն նախորդ Առաջնորդը մատուցած է Աղեքսանդրիոյ և Գահիրէի եկեղեցիներուն մէջ, նոյեմբեր 15ի և 22ի կիրակիներուն, տօնական մեծ օրերուն իսկ հազուադէպ հոծ բազմութիւններու ներկայութեանը: Ժողովուրդը իրապէս եկած է այդ օրերուն, ոչ այնքան պատարագի պատրիարքական հանդիսութիւնները զիտելու, այլ իր բազմամեայ հոգեւոր պետին, տասնեութ տարիներ իր եկեղեցական կեանքը պայծառ և իր բեմը կենդանի պահող կրօնաւորին հետ վերջին ժամ մըն ալ ապրելու համար հոգեւոր հաղորդակցութեամբ: Աննախընթաց այն լրջութիւնը և խորապէս պատկառոտ այն յարգանքը զոր ցոյց տուած է անիկա Եկեղեցւոյ մէջ, եւ ցնծազին խանդավառութիւնը զոր զգացած է պատարագի աւարտումէն ետքը եկեղե-

ցւոյ բակերուն և Առաջնորդարաններու մէջ, այդ կերպով միայն կը բացատրուին:

Հրաւիրակները լաւագոյն տպաւորութիւններ կը պարախն նոյնպէս կարգ մը զբոսայգիական հանդէսներու կամ խմբումներու, զորս երկու քաղաքներու ազգային կամ անհատական Հայ Վարժարանները, Պօղոսեան, Գալուստեան, Նուպարեան, Պէրպէրեան, Մանխալեան, Թաշճեան և Հայկազնեան սարքած են այս առթիւ կամ այս միջոցին:

Ամէնքը, աշակերտներ և ուսուցիչներ, իրենց սրտագեղ արտայայտութիւններով վկայած են միայն այն բարձր շահագրգռութեան, զոր Երուսաղէմի արդի Պատրիարքը ազգային դաստիարակութեան հանդէպ ցոյց տուած և գործադրած է միշտ, իր տասնեութամեայ պաշտօնավարութեան միջոցին, իր աջակցութիւնն ու պաշտպանութիւնը չխնայելով ո՛րքան ազգային նոյնքան անհատական այդ կրթարաններուն:

Այս վերջիններուն մէջ այդ տեսակետով ամէնէն բախտաւորը եղած է Պէրպէրեան երկրորդական Վարժարանը, որուն Եկեղեցւոյ մէջ հիմնարկութիւնը և եօթնամեայ զոյութիւնը, ինչպէս կը վկայեն ամէնքը, ամենամեծ մասամբ գործն է Թորգոմ Սրբազանի: Այդ պատճառաւ, բնակարանար, ամէնէն սրտայոյզը եղած են, թէ՛ իրեն և թէ՛ անոնց համար, հանդիպումի այն պահերը, ուր բաժանումի մօրմօքը խռոված է ամէնուն ալ սիրտը: Հրաւիրակները պիտի չկրնան բնաւ մոռնալ նոյ. Տի կիրակի երկուշեշտի հանդէսը՝ այդ վարժարանին մէջ: Հաստատութեան Հիմնադրին ծննդեան 80րդ և իր Վարժարանին զոյութեան 55րդ տարեդարձին նուիրուած այդ հաւաքումին մէջ Պ. Օննիկի կշռուած ճշգրտութեան և արժէքաւոր խորհրդածութիւններուն, Պ. Շահանի՝ երկրորդական կրթութեան վերաբերմամբ հայրիկին տեսութեանց շքեղ վերլուծութեան, և աշակերտներուն կազմած փառաւորումի տողանցութեան և ծաղկածօնեցուն ընդմէջէն կամ մօտէն անոնք լսած ու տեսած են շարունակ յիրենց Սրբազանին կրթանութիւնը տըքնութեան հանդէպ երախտազգած սիրտերու այն տրամադրութիւնը, որ ստուգապէս անոյշ յոյգերու բերկրանքը տուած է իրենց:

Բայց ժողովրդային խանդավառութեան

և սիրոյ աւելի թանձրացեալ արտայայտութիւններ եղած են ապահովաբար ճաշի անհատական և թէյի հանրային այն սեղանները, որոնք քանիցս տրուած են Ն. Ամենապատուութեան և իր պատ. հրաւիրակներուն ի պատիւ, երկու քաղաքներու մէջ ևս, իրենց շուրջ հաւաքելով եզրիպտահայ հասարակութեան ամէնէն ընտրեալ և պատուաւոր ղէմքերէն բազմաթիւ հարիւրաւորներ: Այդ հաւաքումներուն մէջ առաջինը եղած է «Այծեմիկ» Հայ Տիկնանց Բարեսիրական Ընկերութեան՝ Սրբազանին ամէնէն շատ համակրած միութեան՝ սարքածը, որ տրուած էր ամիսներ առաջ, պատրիարքական ընտրութեան սկիզբի օրերուն: Հրաւիրակները լսած են միայն այդ հաւաքոյթին թողած տպաւորութեան մասին. բայց ներկայ են գտնուած այն միւսներուն, զորս Բարեգործականը, Պէրպէրեան Վարժարանը, Նուպարեան Վարժարանը, Հայկազնեան Կրթարանը և Գահիրէի ու Աղեքսանդրիոյ ազգ. իշխանութիւնները տուած են, վարժարանները իրենց յարկերուն տակ, միւսները երկու քաղաքներուն ամէնէն շքեղ հիւրանոցներուն՝ Գոնդինանդալ և Քլարիճ պանդոկներուն մէջ: Այդ սեղանները, իսկապէս մտաւոր ու բարոյական վայելքի կոչունքներ են եղած. հոն խօսած են եզրիպտահայութեան ամէնէն ականաւոր մըտաւորականները, Պ. Պ. Լեոն Մկրտիչեան, Միքայէլ Կիւրճեան, Շահան և Օննիկ Պէրպէրեաններ, Գարեգին Տիւրկէրեան, Վեր. Խանդավուր, Լեոն Թաճեան, Տիգրան Ասատուր, ազգ. իշխանութեանց կողմէ հին և նոր ժողովականներ, քահանայից դասէն ներկայացուցիչներ, Մամբրէ Վարդապետ և Կաթ. Հայոց առաջնորդը Գեր. Գուգեան: Ամէնքն ալ իրենց սիրտն ու անկեղծութիւնը դրած են իրենց խօսքերուն մէջ, դրուատիքը հիւսելով Թորգոմ Սրբազանի բազմակողմանի բարեմասնութիւններուն, բայց ամէնէն աւելի օրուան մարդուն մէջ պանծացնելով ճշմարիտ հոգեւորականը, և օրուան ղէպքին մէջ՝ Հայ Եկեղեցւոյ ոգին: Հրաւիրակներուն պետք Սմբատ Սրբազան, Հայ հասարակութեան կողմէ իր Հոգեւոր Հովիւին և իր Եկեղեցիին նկատմամբ այս հոգեւոր վերաբերմունքէն իրապէս զգածուած, քանիցս իր սրտագին արտայայտութեանց շնորք խառնած է այս ոգեւորու-

թեանց մէջ, ընդհանուր գնահատութեան արժանի ըլլալով ինքն ալ:

Պատուիրակութիւնը մասնաւորապէս ամենամեծ հրճուանքով հաստատած է պետական և քաղաքական և օտար կրօնական շրջանակներու մէջ ևս Ն. Ամենապատուութեան վայելած համարումն ու համակրանքը: Սմբատ Սրբազան ներկայ եղած է եզրիպտոսի Օգոստ. Վեհապետին, Կառավարութեան մեծանուն Վարչապետին, ու երկու քաղաքներու կառավարիչներուն ըրած սիրալիւր ընդունելութեանց, ու միւս անդամներէն ոմանք կամ ամէնքն ի միասին՝ եզրիպտոսի Բրիտ. Բարձր Կոմիտեին, համազգի կաթողիկէ և բողոքական հասարակութեանց պետներուն, սրբոտօքս Յունաց և Ղպտիներու պատրիարքներուն, Հրէից բարեւնապետին, Շուէտի պատուական դեսպանին և ուրիշներու այցելութեանց, ու ամէնքն ալ զոհունակութեամբ համակուած միշտ:

Պաշտամունքի, հանդէսներու, այցելութեանց, հաւաքոյթներու և ամէն կարգի խմբումներու միջոցին կրուած տպաւորութեանց մէջ ինչպէս բոլոր ներկայից՝ նոյնպէս հրաւիրակներուն համար ամէնէն զրաւիչ դիմն է եղած, սակայն, Սրբազանին խօսքը. ոսկի թեւն է եղած ան սր կ'անցնի բոլոր կողմերուն, հանդիսութեանց բոլոր տեսակներուն և մասերուն մէջէն, ամէնքը միաւորելու համար կարճես միակ սարդովի մը մէջ: Ու խօսած է ան իր մաքուր հայերէնին, իր կշռաւոր և յստակ արտասանութեան մէջ մէն մի անդամին սրտառուչ պատգամի մը դասն ընդելուզելով միշտ:

Գահիրէի եկեղեցիին մէջ, յանուն երուսաղէմի Միաբանութեան Սմբատ Սրբազանի իրեն ուղղած հրաւերին պատասխանելով, հոգեւոր Գուրեան Սրբազանի յիշատակը ոգեկոչելէ վերջ, ըսած է յուզումէն զողջողացող ձայնով մը. «Ինձի ուղղուած հրաւերին մէջ ևս իր ձայնը կը լսեմ ամէնէն աւելի, պիտի երթամ, Սիոնի սուրբ բարձունքին վրայ իմով սկսած նուիրական գործին տանելու իմ տկար բայց անկեղծ սրտիս բովանդակ նուիրումը». ու բացատրած է թէ իր ըմբռնումին մէջ ինչ էր երուսաղէմի պաշտօնին իմաստը:

Աղեքսանդրիոյ իր հրաժեշտի քարոզին մէջ, Առաքեալին խօսքը փոխ առնե-

լով ըսած է. «Հոգիով կապուած կ'երթամ Երուսաղէմ»։ ու վերլուծած է նշանակութիւնը հոգեւոր կապանքին, այսինքն իր ուխտին, որ մինչև իր կեանքին վերջը զինքը պիտի կապէր Երուսաղէմի խոնարհին։

Բարեգործականի թէյասեղանին, Միութեան գաղափարը տարփողած է, այդ կազմակերպութեան ներքին մեծ ոյժին իրընէ մէկ նոր ապացոյցը մատնանշելով այն իրողութիւնը թէ, հակառակ կանխակալ կասկածներու, իր հիմնադրին մահէն վերջ խորտակուեցաւ ան. «Նուպարի գաղաղը, ըսած է, այն փորձաքարը եղաւ, որուն վրայ միանգամ ընդ միշտ ստուգուեցաւ իր երկնած ու կերտած գործին կենսունակութիւնը», ու փափաք յայտնած է որ Ազգը աւելի եռանդով եւ հաւատքով շրջապատէ Բարեգործականի հայրենասէր նոր նախագահը։

Աղեքսանդրիոյ թէյասեղանին, ներկայացուցած է Երուսաղէմի Վանքին ազգային, պատմական, բարոյական եւ եկեղեցական բարձր արժէքը, եւ զերը Միութեան, որ բանակներու կատարած զերէն աւելին է կատարած, յաջորդական գծարութեանց եւ բարդութեանց մէջ հըրաշալի քաջութեամբ եւ անձնութիւնութեամբ պաշտպանելով միշտ ազգին իրաւունքները. «Գեղարուեստական հնութեանց արժէքներէն աւելի, ըսած է, պէտք է հիանալ հոն գանձարանուած բարոյական եւ հոգեւոր այն արժանիքներուն վրայ, որոնց կը պարտի Հայ Ազգը Երուսաղէմի իր նախնանքին զիրքը»։

Գահիրէի ազգ. իշխանութեանց տուած մեծ թէյասեղանին, խօսած է եզրպտահանութեան պատիւն ու համբաւը իր բարձրութեան վրայ պահելու ստիպողականութեան մասին. «Անցած կը թուի, ըսած է, այն շրջանը ուր նախ մեծամեծներու եւ ապա մեծատուններու հմայքովը կը մեծնար

մեր փոքրիկ գաղութին անունը այս երկրին մէջ, ու հասած պէտք է համարել այժմ նոր այն շրջանը, ուր մեր հասարակութիւնը պէտք է մեծցնէ այլեւս իր զիրքը այս երկրին պետութեան, ազգին, օտարներուն եւ իր իսկ առջև, պարկեշտ խաղաղ եւ աշխատասէր ժողովուրդի իր կեանքովը»։

Խօսած է բոլոր դպրոցներուն մէջ, աշակերտական պարտաճանաչութեան եւ ազգային դաստիարակութեան անհրաժեշտ կարեւորութեան վրայ, յուզելով ամէնքը եւ յուզուելով ինքնին։ Եւ վերջին խոր յուզմունքի մը մէջ, լսած է այն ատեն միայն, երբ նոյ. 25 ի իրիկնագէմին իր խնամքին տակ հոյակերտած Գահիրէի Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն իննեակ զանգերը իր հուսկ մեկնումին ժամը հնչեցուցած են, զօղանջի սարսուռը տալով իր եւ ամէնուն սիրտերուն։ Այդ լուսնիւնը շարունակուած է մինչև վերջը, մինչև այն վայրկեանը, ուր գնացքին պատուհանէն իր աջը վերջին անգամ օրհնութեան ողջոյնը կը բաշխէր կայարանի ընդարձակ մայթին վրայ խըռնուած անհամար բազմութեան, որ եկած էր իր մեծարանքին վերջին համբոյրը ընծայել իր սիրելի Հոգեւոր Հովիւին։

Տպաւորութիւնը, զոր հրաւիրակները կրած են եզրպտահայ հասարակութենէն, եղած է իրենց համար շինիչ եւ շքեղ բան մը։ Նեղոսի ափերուն վրայ անոնք տեսած են ազգ. կազմակերպութեամբ օժտուած եւ մտաւորական արժէքներու հանգէպ յարգալից եւ երախտագէտ ժողովուրդ մը, որ կը ձկտի լաւագոյն ապագայի, եւ որ ապահովաբար պիտի չվրկալի իր ուղիղ ընթացքէն, եթէ շարունակէ ապրիլ ու գործել այն իմաստութեամբ որ իր նկարագրին ամէնէն տիրական գիծն է եղած ցարդ։

Ս. Կ. Ն.